

δέν κατέχει, δηλαδή τή συμμετρία τῆς ἐπιστήμης μέ τήν ποιή-
ση, κι' αὐτήν τήν ἔχει ὁ πλατωνικός λόγος, ὅπου τήν κατακά-
θαρη διαλεκτική τήν συνοδεύει ὁ ὀλόδροσος μῦθος, δίχως ὅμως
ὁ νοῦς νά χάνη τά μέτρα του. Κάθε φορά πού ὁ ἄνθρωπος θυσι-
ασε τά ἐσωτερικά του μέτρα κι' ἔπεσε στό στρόβιλο τῆς εὐδαι-
μονίας, ἔστω καί πνευματικῆς, ἢ ἀποθέωσε τό λογικό του ἢ ἀ-
ναλύθηκε ὁ ἴδιος στόν κρυφόλογο τῆς μεταφυσικῆς. Ὅταν ἡ
μορφή τοῦ ἀνθρώπου πλάθεται κατὰ τά πρότυπα τοῦτα, γίνεται
ἄλλοτε λειψή, ἄλλοτε στεγνή, κι' ἄλλοτε ταραγμένη.

Ἀπ' ἐναντίας στόν Πλάτωνα ἔχομε τό ἀρτιώτερο παράδειγμα
ἀνθρώπινης συμμετρίας καί κλασικῆς εὐδαιμονίας. Ἡ βαθύλο-
γη γνωριμία μαζί του θά μᾶς δείξη πῶς ἀρμόζονται καί ἀρμο-
νίζονται ἐδῶ μέσα οἱ μεγάλες ἀντινομίες τῆς ζωῆς, ἡ αἴσθη-
ση μέ τή νόηση, ὁ θυμός μέ τή χάρη, ἡ ἐμπειρία μέ τήν τέχνη,
ἡ φαντασία μέ τό μέτρο, ὁ μῦθος μέ τό λόγο, οἱ πολλοί θεοί
τῆς Ἑλλάδας μέ τήν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, τόν ἕνα θεό τοῦ Πλάτω-
νος, ὁ ἄνθρωπος μέ τήν πολιτεία, ὁ αἰσθητός λόγος μέ τό νο-
ητό, ὁ ἄνθρωπος μέ τή φύση, ἡ ζωή μέ τό θάνατο. Καί πόσο ἀ-
πτή εἶναι ἡ συμμετρία αὐτή, τό νοιώθωμε ὅταν βαθαίνωμε τή
γνωριμία καί καλλιεργοῦμε τήν ἀφή μας ἐπάνω στά πλατωνικά
κελμένα.

Μεγάλη χρεία τῆς ζωῆς μᾶς ἀναγκάζει νά ταχθοῦμε στήν ἀ-
κολουθία τοῦ Πλάτωνος καί πάνω στά αἰώνια μέτρα του νά με-
τρήσωμε τήν ἀξία τῆς γλώσσας μας, τήν αἰσθητική, τό ἦθος,
τήν πολιτεία μας, κι' αὐτήν ἀκόμα τήν θρησκευτικότητά μας.
Γιατί κι' ἐμεῖς κατὰ βάθος πᾶμε κι' ἐρχόμαστε ἀπό τήν πολυ-
θεΐα στήν μονοθεΐα, τήν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Τά μέτρα τοῦ πλα-
τωνικοῦ λόγου εἶναι συμμετρικά καί μ' ὅλα τά νεύματα τῆς φύ-
σης γύρωθέ μας, τῆς μιᾶς καί αἰώνιας ἑλληνικῆς, ἀλλά καί πο-
λύτροπης μήτρας τῶν πάντων. Κι' αὐτῆς τό πολυσήμαντο νόημα

θά τό συλλαβαίνωμε ὅσο δουλεύομε τήν αἴσθησή μας μέ τό κλασ-
σικό.

Ἐπάρχουν φιλοσοφήματα πού πρέπει νά τ' ἀποφλοιώσωμε γιά
νά γευθοῦμε τήν οὐσία τους, δηλαδή ν' ἀποχωρίσωμε ὅλα τά πα-
ρακόλουθα σύνεργά τους καί νά ἰδοῦμε μονάχα τόν προβληματι-
σμό τους. Ὁ Πλάτων προσφέρεται ἀτόφυος νόημα καί μορφή,
οὐσία καί παρουσιαστικό, μέσα καί ἔξω, νοούμενο καί φαινό-
μενο ἐδῶ δέν χωρίζονται, κι' ἂν θελήσωμε ν' ἀποφλοιώσωμε τόν
καρπό τοῦ λόγου, θά χάσωμε πολύτιμους χυμούς. Ἄλλα φιλοσο-
φήματα πρέπει νά τ' ἀποχωρίσωμε ἀπό τόν καιρό τους καί νά ἰ-
δοῦμε τί μένει γιά τήν αἰωνιότητα. Ἀπ' ἐναντίας ὁ καιρός γιά
τό πλατωνικό φιλοσόφημα εἶναι ὅ,τι ἡ ἐποχή γιά τούς καρπούς.
Γίνεται ὅμως ἐδῶ καί κάτι ἀκόμα πιδ θαυμαστό. Καθώς διαλέ-
γεται ὁ πλατωνικός Σωκράτης μέ τόν καιρό του, ἡ νόηση κι' ὁ
λόγος λύνονται, κινουῦνται μέσα σέ αὐτογέννητα μέτρα, διαλύ-
ουν κάθε δόγμα γύρωθό τους, ἀφήνουν τό μῦθο νά πλάσῃ μέ τήν
τέχνη του τά πανέμορφα εἶδωλά του, κι' ἔξαφνα παρουσιάζονται
πάλι ὅλο νεότητα καί σφρῖγος, γιά νά συνεχίσουν τήν πολυκά-
ματη διαλεκτική καί μέσα στήν παλαίστρα τους ὁ ἕνας καιρός,
ὅπου μέσα του γεννήθηκαν, συγχωνεύεται μ' ὅλους τούς καιρούς,
κι' ἐκεῖνος πού τά θεάζεται τά πιστεύει αἰώνια. Τό ἀπέριττο,
ἀλλά ἀδυσώπητο ἐρώτημα τοῦ Σωκράτη γιά τήν οὐσία, "τί ἐστίν",
δέχθηκε μέ τόν πλατωνικό διάλογο πλούσια ἀπάντησή, ὅπου ὁ
λόγος φτάνει ὡς τά δυνατά ἀνθρώπινα ὅρια καί σάν ἀνύπνωτο
φῶς φέγγει ἀνάμεσα στά θνητά, πού ἀφήνει πίσω του, καί στά
θεῖα πού ἔχει ἐμπρός του.

Τήν παρουσία ἔμως τούτη τοῦ λόγου ὁ φιλόλογος ἔχει τήν
τάση νά τήν σχολιάζῃ μέ περιστατικά καί νά τήν ξεκλώθῃ μέ
γεγονότα, ὅποτε διαμελίζεται τό σῶμα τοῦ λόγου. Μέ τό σχό-
λιο ὁ λόγος χάνει τή δρόσο του καί κακοπαθαίνει, ἂν τοῦτο

δέν τό ὑποθάλη η̄ θέρμη τοῦ πνεύματος κι' ἄν ὁ φιλόλογος εὐ-
 θύς ὡς τό προσφέρη δέν τό ἀναχωνέψη μέσα στήν καθολική θεώ-
 ρηση τῆς οὐσίας τοῦ κειμένου. Τά περιστατικά κι' ὅλα τ' ἄλλα
 γεγονότα τῆς ζωῆς, ὅσο πιό μέγανος ὁ δημιουργός τόσο καί χά-
 νουν τῆ χρονικότητά τους, τόσο πιό πολύ πρέπει νά κρύνωνται
 ἀπό τήν οὐσία τοῦ λόγου. Τ' ἀντίθετο καταλήγει σέ μικρολογία,
 αὐτήν πού πολλοί φιλόλογοι ἔχουν τήν ἀφέλεια νά τήν λογιάζ-
 ζουν γιά ἐρμηνεῖα. Ἐτσι τά περιστατικά, τά γεγονότα, κι' ὅ-
 λα τά γνωρίσματα τῆς μορφῆς τοῦ πλατωνικοῦ Σωκράτη, ὁ ἔρωσ,
 ἡ ἀσχῆμια, οἱ ἔφηβοι, ἡ παλαίστρα, ἡ εἰρωνεία, τό δαιμόνιο,
 τό γεγονός ὅτι δέν βγῆκε ἀπό τήν πόλη, παρά μονάχα γιά νά
 πολεμήσῃ δέν εἶναι μήτε κοινά γνωρίσματα, μήτε περιστατικά,
 μήτε ἀπλᾶ γεγονότα, ἀλλά ἐκφραστικά σύμβολα μιᾶς οὐσίας πού
 μ' ὅλα αὐτά θέλει νά ὑποδηλώσῃ ὁ λόγος.

Ἡ ἐρμηνεία λοιπόν ὁδᾶει ἀπό τά μέσα πρὸς τά ἔξω, γιά νά
 χύσῃ τό φῶς πού πρέπει ἐπάνω στά γνωρίσματα καί περιστατικά,
 κλλιῶς φθείρει τήν ἀξία τοῦ κειμένου. Ἡ ζωή κι' ὁ λόγος εἶ-
 ναι ἐδῶ ἀχώριστα, ὅμως τοῦτο δέν ἔχει τήν ἔννοια ὅτι ὁ λόγος
 πηγάζει ἀπό τά καθέκαστα τῆς ζωῆς, γιάτί τότε θά ἦτανε δίχως
 εἶρμό, ἀλλά ὅτι ἡ ζωή μέ τά περιστατικά της γίνεται ὁ χῶρος,
 ὅπου μέσα κινεῖται ὁ λόγος. Γιά τοῦτο ἔργο τοῦ ἀληθινοῦ φι-
 λολόγου δέν εἶναι νά σχολιάσῃ τό κλασικὸ κείμενο μέ τά κα-
 θέκαστα, ἀλλά ν' ἀποκαλύψῃ τῆ μορφῆ τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου, νά
 δεχθῆ ὅλο τό πλήρωμά της. Ὅ,τι εἶναι στά χέρια τοῦ τεχνίτη
 τά σύνεργα, τό ἴδιο πρέπει νά γίνουν καί τά καθέκαστα γιά
 τήν παράσταση καί τήν ἐρμηνεία τῆς μορφῆς· αὐτά θά καταξιω-
 θοῦν μέ τήν ἀξία τοῦ κειμένου.

Ἡ μορφῆ πάλι, πού κινεῖται καί κινεῖ ὅλο τῆς ζωῆς τό γί-
 γνεσθαι, δέν ἔχει τήν αἴτλια της ἔξω ἀπό τόν ἑαυτό της, μέσα

σέ καθέκαστα καί περιστατικά, ἀλλά, ὡς αὐτογέννητη καί ἀπειροδύναμη ἐντελέχεια, εἶναι γυρμένη πάντα μέσα της καί προχωρεῖ ἀπό μέσα της ἀπό στάδιο σέ στάδιο. Τό γίνεσθαι καί τό εἶναι μπαίνουν σέ ἀμοιβαία δράση μέσα στή μορφή, ὁ χρόνος καί ἡ κίνησή του λαβαίνουν τήν ἀξία του ἀπό τό αἰώνιο στοιχεῖο τοῦ εἶναι, ἀπό τό λόγο τῆς μορφῆς, ὅπως ἀπό τό ἄλλο μέρος τό εἶναι δέν μένει στατικό καί ἀκίνητο, ἀλλά λειτουργεῖται καί πορεύεται μαζί μέ χρόνο. Τά κλασσικά κείμενα δέν εἶναι ἀπλᾶ παραδόλουθα τῆς ζωῆς, ἀλλά ἀνέσπερα ἀποκρυσταλλώματα τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας, ὅπου ὅλη ἡ ζωή εἶναι συγχωνευμένη σέ μιᾶ πρωτόπλαστη μορφή, τήν ἐντελέχειά της. Μονάχα ὁ μὴ δημιουργικός ἄνθρωπος βάζει πάνω ἀπό τό ἔργο τοῦ κλασσικοῦ τή ζωή καί τά μικρολογήματά της καί τά περιεργάζεται μέ τήν ἄγονη ἐκείνη ψυχολογία, γιά νά αἰτιολογήσῃ τή γένεση τοῦ ἔργου, πού ὑψώνεται ἀλύγιστο πέρα ἀπό τά καθέκαστα γεγονότα τῆς ζωῆς καί δέν μπαίνει στή μικροτεχνική τῆς τρεχούμενης φιλολογίας. Ἡ μορφή τοῦ μεγάλου ἀνοίγει ὀργανικά ἀπό στάδιο σέ στάδιο καί ὠριμάζει, ἐνῶ τά περιστατικά γύρω της ἢ χάνονται μέσα στή ροή τοῦ χρόνου ἢ συγχωνεύονται μέσα της δίχως ἔχνη γιά τούς ἐπιγόνους. Γιά τοῦτο καί ὁ φιλόλογος πού γίνεται σχολιαστής, δηλαδή πού ἔρχεται νά καταγίνῃ μονάχα μέ τά καθέκαστα, εἶναι καταδικασμένος νά περιμαζεύῃ τά ἀπόφυλλα πού ἀποβάλλει τό αἰώνιο δένδρο τῆς λογοτεχνίας κι' αὐτά νά παραδίνῃ στούς ἄλλους.

Ἡ φιλολογία ὅμως, ἔτσι ὅπως μᾶς τήν παράδωκαν οἱ μεγάλοι της χαρακτῆρες, δέν εἶναι σχολιάστρια ἀκινήτων συμβόλων, ἀλλά ἱερεία πού ἐρμηνεύει τά νεύματα τῶν θεῶν, κι' αὐτά δέν εἶναι ἄλλα παρά τά κλασσικά κείμενα, ὅπου ἡ μῆτρα καί αἰώνια ἀρχή τοῦ λόγου ἔλαβε ἀντικειμενικές μορφές, κι' ὁποῦθε κάθε ὑστερότιμη ἐποχή ποιεῖ καὶ ἑαυτὴν ἄν θέλῃ νά μετρήσῃ τήν

ἀξία της. Ἔτσι, μέ τόν πόνο κάθε γενιᾶς πού ἔρχεται, κρατιέται στή ζωή ἡ σεπτή τούτη ἱέρεια, κι' αὐτός ὁ πόνος εἶναι τό εὐχαριστήριον, θυμίαμα πού ἀναπέμπεται στούς θεούς ἀπό τή χώρα τῶν θνητῶν.

Ἡ φιλολογία ὅμως, γιά νά σταθῆ ὡς ἱέρεια ἀπέναντι στά κλασσικῶς κείμενα καί νά φέρῃ ὡς τήν ἐποχή μας τά νεύματα τῶν θεῶν, ἔχει μεγάλη χρεῖα ἀπό τή φιλοσοφική θεωρία. Ἡ φιλολογική ἐρμηνεία, ὡς φιλοσοφία πού νά τῆς ἀνοίγῃ τόν ὄριζοντα, ἢ σταματᾷ κατά τήν συνήθεια τῶν φιλολόγων στό τεχνικό μέρος, ἢ τό πολύ, ἂν ὁ φιλόλογος δέν ἀφήσῃ τή συναισθηματική καταβολή τῆς ψυχῆς του νά μαραθῆ, προχωρεῖ ὡς τή ρωμαντική νοσταλγία, αὐτήν πού ἀπομακρύνει πιά πολύ τά ποθούμενα ἀπό μέσα του, ἢ τέλος, ἂν ὁ φιλόλογος πλανευθῆ μέ τήν τρέχουσα ψυχολογία, καταλήγει σέ ψυχολογικά μικρολογήματα, ὅποτε τά νοήματα τῶν κειμένων ἡκοπαθαίνουν τόσο πού γίνονται ἀγνώριστα. Τό ξέχωρο πνευματικό δημιούργημα, πού λέγεται κλασικῶς κείμενο, εἶναι ἀνάγκη νά τό ἴδῃ ὁ πνευματικός ἐρμηνευτής, ὄχι μόνο στή νοηματική συνάρτησι μέ τ' ἄλλα σύγχρονα κλασικά ἔργα, οὔτε εἶναι ἀρκετό νά τό συσχετίσῃ ἱστορικά μέ τ' ἄλλα μνημεῖα καί μεγάλα γεγονότα, ἀλλά πρέπει νά τό συγχωνεύσῃ μέ τό πνεῦμα καί τό κλίμα ὅλης ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ἀπό τ' ἄλλο μέρος εἶναι ἀνάγκη-ἡ σκοπιὰ τοῦ πνευματικοῦ ἐρμηνευτῆ ὄχι μόνον νά συγκεντρῶνῃ μέσα της ὅλο τό φιλοσοφικό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς της, ἀλλά τό πνεῦμα τοῦτο νά ἔχῃ λάβει εἰδική καί συγκεκριμένη μορφή, γιάτί μόνον τότε μπορεῖ νά γίνῃ ζωντανό ἐρμηνευτικό ὄργανο ἄλλης καί μάλιστα κλασικῆς ἐποχῆς. Τό γενικό φιλοσοφικό πνεῦμα μιᾶς ἐποχῆς πρέπει ν' ἀποβάλλῃ τήν ἀφηρημένη του ἰδιότητα, νά γίνῃ πρόσωπο μέσα στόν ἐρμηνευτή, γιά νά μπορέσῃ νά μιλήσῃ μέ τό ἄλλο συγκεκριμένο

πνεῦμα πού κρύβεται μέσα στό κείμενο. Καί κάτι πιά πολύ ἀκόμα: γιά νά μιλήσῃ ὁ πνευματικός ἐρμηνευτής μέ τά κείμενα, πρέπει νά ἔχῃ ἀναστήσει καί ἀναδείξει δικό του λόγο, πού, μέ βαθειά ρίζα μέσα στούς κόλπους τῆς ἐποχῆς του, νά ὑψώνεται πέρα ἀπό τήν πρόσκαιρη φιλολογική της τριβή. Τό ἀσύνταχτο πλῆθος τῶν μικρῶν εἰδώλων, πού σφετερίζονται σήμερα τόν τίτλο τῆς τέχνης τοῦ λόγου, θά τό παραμερίσῃ δίχως ἔλεος ὁ πνευματικός ἐρμηνευτής, γιά ν' ἀκροασθῇ τό βαθύ πόνο τῆς ἐποχῆς του καί νά τῆς φέρῃ ἀπό μακρῶν τόν ἱαματικό λόγο. "Ἔτσι μόνον τά ὄμορφα, φωτεινά καί θεϊκά ὄραματα, τά κείμενα πού ἀναπαύονται στό βάθος τῆς ἱστορίας, θ' ἀρχίσουν νά κινοῦνται πρὸς τή ζωή μας, θά μᾶς βοηθήσουν νά καταργήσωμε τά πολυάριθμα μικρά εἴδωλα καί νά ἀναδείξωμε ἀκμαία μορφή λόγου, πού τόσο μᾶς λείπει. Κι' ὅσο ἡ μορφή τοῦ λόγου λείπει ἀπό τή ζωή μας, δέ γίνεται νά λάβουν καί τ' ἄλλα τή σωστή τους μορφή.

Ὅλο ὅμως τοῦτο τό ἔργο τοῦ πνευματικοῦ ἐρμηνευτῆ δέν γίνεται δίχως φιλοσοφική παιδεία κι' ὁ λόγος δίχως αὐτήν δέ θά μπορέσῃ νά ὑψωθῇ πάνω ἀπό τό κοινό ἀνάστημα καί νά συνθέσῃ μέσα του ὅλα τά στοιχεῖα τῆς ζωῆς μας. Ὅλα τ' ἄλλα λοιπόν, ἡ τεχνική τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, ἡ λεγομένη φιλολογική ἐρμηνεία μέ τήν ἠθική, αἰσθητική, ψυχολογική καί ρομαντική της ἄποψη, εἶναι ἀπλοί ὅροι τῆς ὑψηλῆς τέχνης τῆς ἐρμηνείας, δηλαδή τοῦ διαλόγου πού ἀνοίγει μέ τά κείμενα ὁ πνευματικός ἄνθρωπος, ὁ φιλοσοφημένος φιλόλογος. Ὅλο τό ὑλικό εἶναι χρήσιμο καί πρέπει νά τό κατέχῃ ἐκεῖνος πού θέλει νά μιλήσῃ μέ τά κλασσικά κείμενα. Τίποτε δέν πρέπει νά καταφρονήσῃ. Ὅμως, γιά νά λάβῃ τό ὑλικό τοῦτο κίνηση καί μορφή, πρέπει νά τό καταξιώσῃ ὁ ζωντανός νοῦς τοῦ φιλοσοφημένου ἐρμηνευτῆ, νά τοῦ βάλῃ πνοή. Κι' ὅταν ἀκόμα τό κελ-

μενο δέν εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ του φιλοσοφικό, κι' ὅταν πρόκειται γιά τόν θουκιδίδη, ἡ τελική θεώρηση πρέπει νά εἶναι φιλοσοφική, γιατί μόνον ἔτσι ἔχομε κατανόηση.

Ὁ ἐρμηνευτής πρέπει νά γίνῃ διαλεκτικός θεωρητής. Τα εἴδη τοῦ λόγου, ἔπος, λυρική, δράμα, κωμῶδα, ἱστορία, φιλοσοφία, εἶναι βέβαια ἀναγκαῖα νά τά σπουδάσῃ καί νά τά ἰδῇ, ὅπως τά διδάσκει ἡ γραμματολογία, δηλαδή κατὰ τή χρονική τους ἀκολουθία πού γεννήθησαν καί κατὰ τή σχέση τους μέ τήν ἐποχή τους. Ὅμως τοῦτο εἶναι προστάδιο τῆς ὑψηλῆς τέχνης πού λέγεται ἐρμηνεία. Γιά ν' ἀνεβῇ στή θεώρηση πρέπει τά εἴδη τοῦ λόγου νά τά ἰδῇ κατὰ τήν ἐσωτερική διαλεκτική πού κινεῖ τό λόγο ἀπό τή μιά μορφή στήν ἄλλη. Τότε τό κάθε προγενέστερο εἶδος τό νοιώθουμε καλύτερα ἀπό τήν ἀκόλουθη μορφή πού λαβαίνει ὁ λόγος. Μέ τήν ἀντίθεση πού ὑπάρχει ἀπό τή λυρική πρὸς τό ἔπος καί ἀπό τό δράμα πρὸς τή λυρική, ἀνοίγεται ἄλλη σκοπιά γιά τή θεώρηση. Ὁ λόγος κινεῖται ἀπό τή μιά μορφή στήν ἄλλη γιά νά λάβῃ συνείδηση γιά τό εἶναι του. Ἦδη μέσα στό ἔπος ὑπάρχει ἡ καταβολή, τό πρῶτο πνευματικό σπέρμα, πού θά καταλήξῃ στήν Πλατωνική φιλοσοφία.

Ἡ κλασσική φιλολογία λοιπόν, γιά νά φωτίσῃ τήν πολύπαθη ἐποχή μας καί πρὸ παντός τό πνεῦμα τῆς νεότητος, καί τοῦτο εἶναι τό ὑψηλό της χρέος, πρέπει νά μεταλάβῃ φιλοσοφία. Τότε ἡ τεχνική της καί ὅλος ὁ ἄλλος της ὀπλισμός θά μετατραποῦν σέ γόνιμα στοιχεῖα γιά τόν βαθυνόητο διάλογο μέ τά κείμενα, αὐτόν πού θά ἐνώσῃ τήν ἐποχή μας μέ τό κλασσικό πνεῦμα. Τότε οἱ κλασσικοί τῆς ἀρχαιότητος θά γίνουν καί γιά μᾶς παράδειγμα καί μέτρο, ὅπως ἔγιναν γιά τοὺς δυτικούς λαούς. Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου, ὁ γλωσσικός παραλληλισμός του μέ ἄλλα ὁμόχρονα κείμενα, ἡ γλωσσική στατιστική, καί τόσα ἄλλα τεχνικά ζητήματα δέν ἐνδιαφέρουν τή διψασμένη ψυχὴ τοῦ

καιροῦ μας, εἶναι πράγματα ἐσωτερικά τῆς φιλολογίας. Νά ὑποτιμήσῃ κανείς τή μεγάλη ἀξία τῆς φιλολογικῆς μεθόδου, ἢ νά καταφρονήσῃ τά ἔνδοξα ἀποτελέσματά της, θά ἦτανε πνευματική διαστροφή. Τούς δύο τελευταίους αἰῶνες ἡ κλασσική φιλολογία ἐδίδαξε τούς ἀνθρώπους νά διαβάζουν καί ν' ἀξιολογοῦν τά ἀρχαῖα κείμενα. Πέρα ὅμως ἀπό τό σωστό διάβασμα καί τή φιλολογική ἀνάκριση τοῦ κειμένου προσμένει τό λειτουργό τοῦ λόγου ἡ κατανόηση, ἡ σύνθετη θεώρηση, πού θά δώσῃ πνοή στά νεκρωμένα μέλη πού λέγονται γνώσεις. Ἡ μεγάλη χρεῖα τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ κατανόηση. Ὅποιος καταφρονήσῃ τή φιλολογική μόρφωση καί ἀποφύγῃ τό μόχθο της, θά χάσῃ πάραυτα τή δυνατότητα νά ὑψωθῇ πέρα ἀπό τήν τριβή τοῦ καιροῦ του. Δίχως ὅμως κατανόηση, δίχως φιλοσοφική παιδεία, τά κείμενα τρέχουν κίνδυνο νά μετατραποῦν σέ κειμήλια, ὅπως ἦταν τόν μεσαίωνα, ὅποτε ἡ εὐλάβεια ἀπέναντί τους θ' ἀντικαταστήσῃ τόν πνευματικό διάλογο.

Ἡ τέχνη νά διαβάσῃ κανείς ἀρχαῖα κείμενα εἶναι ἀλήθεια μεγάλη καί μόνον ὁ ἀμύητος δέν δοξάζει τήν κλασσική φιλολογία, πού κατώρθωσε νά μάθῃ τόν αἰῶνα μας νά τά διαβάσῃ καλύτερα. Ὅμως ἡ τέχνη νά κατανοῆς εἶναι ἀκόμα πιό μεγάλη, γιατί αὐτή μονάχα κατορθώνει νά στήσῃ τή νοερή γέφυρα πάνω ἀπό τά κατάθολα νερά τοῦ παρόντος καί νά ὀδηγήσῃ εἰς τά κατακάθαρα τῶν κλασσικῶν κειμένων. Μέ τήν κατανόηση βλέπει κανείς τά κλασσικά κείμενα νά κινοῦνται κι' ὅλα μαζί ν' ἀποτελοῦν ὀλυμπιακή τελετή πρός τήν ἀλήθεια.

Ἡ κατανόηση ὅμως, σεβάσμια κι' ὑψηλή τέχνη τοῦ πνεύματος, γυρεύει ἀπό τό λειτουργό της, καθώς κι' ἀπ' ὅσους ἀγαποῦν τό ἔργο του, περίσσιασχόλη καί μακρά σιωπή, εἰ δ' ἄλλως τό μυστικό τοῦ κειμένου δέν ἔρχεται στό φῶς. Ἐχθρός τῆς μελέτης τοῦ κειμένου, τῆς φιλολογίας, εἶναι ἡ σπουδα. Γιά νά πυρωθῇ ἡ φαντασία τοῦ ἐρμηνευτῆ καί νά κρατηθῇ μέ

τήν κρίση μέσα στά μέτρα τοῦ κειμένου καί νά λυθῆ ὀλότελα ἡ ψυχή του ἀπό τά ἐφήμερα λήμματα τῆς ἐποχῆς του, χρειάζεται καιρός καί καιρός. Γιά τοῦτο τήν κατανόηση, τῆς ψυχῆς ἀραχνιαστό μετάξι, ἡ ζωή τήν ὑφαίνει ἀργά. Εἶναι ἀγαθό πού γεννιέται, ὅταν πιά ἡ ζωή ἔχη σχηματίσει τό ἐσωτερικό της κι' ἀρχίζη νά κατανοῆ τήν ἰδιαίτερη διαλεκτική του. Τό ἄτομο ὅπως ἀργά ἀρχίζει νά νοιώθῃ τό σκοπό του, ἀργά ἔρχεται νά κατανοήσῃ ὑψηλοῦς σκοπούς πού ἔβαλαν ἄλλοι καιροί. Ὁ λόγος ἄν καί κατ' οὐρανόν εἶναι πρῶτος, ἔρχεται χρονικά δεύτερος. Προπορεύεται ἡ ζωή μέ τήν γυμνότητά της. Τό ἐσωτερικό της, ὁ νοῦς, γνωριστής καί ἐρμηνευτής κι' αὐτῆς τῆς ἴδιας, θέλει νά τόν ὑπηρετοῦν ὅλα τά ἄλλα, γιά νάρθῃ νά βασιλέψῃ μέσα στήν ζωή.

Ὅ,τι ἀπογυρεύομε ἐμεῖς ἀπό τή δική μας πνευματική ζωή, τή νεοελληνική, βαθύτερη δηλαδή σχέση μέ τά κλασσικά κείμενα, εἶναι ἀδύνατο νά γίνῃ δίχως περίσσιασχόλη καί μύχια συναναστροφή μέ τά κείμενα καί δίχως μακρά δική μας ἀνάπαυση μέσα τους. Γιά τοῦτο καί ὁ λόγος τοῦ ἐρμηνευτῆ ἔχει δική του χωριστήν ὑφή ἀπό τό λόγο τοῦ ποιητῆ. Ὁ πρῶτος εἶναι θροφανός καί πάντα μετρημένος, ὁ δεύτερος εἶναι πληθερός καί κάποτε ἀλόγιαστος. Ὅπως ὁ τεχνίτης τοῦ χρυσοῦ, ὅμοια κι' ὁ δουλευτής τοῦ λόγου, ὁ φιλόλογος, ἀρμόζει νά ζυγίξῃ πάντα τόν λόγο του.

Ὅπως ὅλα τά ὑψηλά λειτουργήματα τοῦ πνεύματος, ὅμοια καί ἡ φιλολογία τώρα πού ξέτρεξε πιά τό τεχνικό της στάδιο, δέν ἔχει ἄλλον τρόπο γιά νά σταθῇ, παρά ἄν γίνῃ ἀποστολή. Τήν πίστη τοῦ λαοῦ πρὸς τήν παλιά δόξα τοῦ λόγου, πού ἡ μιά γενεά τήν παραδόθηκε ἀπό τήν ἄλλη, καί ὡς σταθερό ἄκουσμα καί μυθικό ἐνδράμα τοῦ συνοδεύει τήν ψυχή, ἔχει τό χρέος ἡ φιλολογία νά τοῦ τήν μετατρέψῃ σέ φώτιση. Ν' ἀνοίξῃ κάτω ἀπό

τά μάτια τοῦ λαοῦ τά μεγάλα βιβλία τοῦ λόγου, πού δαπανήθη-
 καν γενεές γενεῶν νά τά διατηρήσουν κι' ἄλλες πάλι πολλές
 γιά νά τά τεχνολογήσουν. Τώρα πιά ἔργο τῆς φιλολογίας εἶναι
 νά κάμῃ τήν ἀνάγνωσι γνῶσι, τόν ἀναγνώστη νά τόν κάμῃ γνώ-
 στη τῶν κειμένων. Τά μεγάλα ὅμως βιβλία μέ τήν ἀτίμητη κι'
 ἀξαγόραστη ἀξία ζητᾶνε καί μεγάλους χαραχτήρες μέ τετράπλα-
 τη ψυχή, γιά νά χωρέσῃ τό πλοῦτος τοῦ πνεύματος, νά τοῦ δώ-
 ση ξανά μορφή καί νά τό μεταδώσῃ στόν λαό μέ τά μέτρα τῆς ἐ-
 ποχῆς.

Ἀπό τήν πίστη τοῦ λαοῦ πρὸς τήν παλιά δόξα τοῦ λόγου,
 ἀπ' αὐτήν εἶναι πού θά πιαστῇ ἡ κλασσική φιλολογία τοῦ τόπου
 μας καί πάνω σ' αὐτήν θέ νά οἰκοδομήσῃ τά χτίσματά της. Ἔρ-
 γο της θά εἶναι τὸ μῦθος τοῦ λαοῦ γιά τήν παλιά δόξα τοῦ
 λόγου νά τόν μεταπλάσῃ σέ λόγο καί αὐτόν πάλι νά τόν μετα-
 τρέψῃ σέ μῦθος. Ὅλα τά λαϊκά λήμματα πρέπει νά γίνουν καί
 δικά της, ἂν πραγματικά θέλῃ νά εἶναι ἡ μάνα τοῦ λόγου κι'
 ὄχι ἀβρόδλαιτη κυρία πού ἀπαλογέρνει τή μέση της καί κατά
 τό λαό ἀπό κενοδοξία γιά νά δείξῃ πόσο τόν προστατεύει. Τοῦ-
 το εἶναι πιά φιλοδοξία κι' ὄχι φιλολογία. Ὁ φιλόλογος πού
 θά πάῃ στόν λαό δέ θάρθῃ ἐδῶ νά δώσῃ ἐλέησι κι' ἀντιψύχι, ἀλ-
 λά συνεπαρμένος ἀπό τά λαϊκά κίνητρα ἔρχεται νά πάρῃ τό λαό,
 νά τόν ὀδηγήσῃ στά περίτεχνα ἀνάκτορα τοῦ λόγου καί νά τόν
 κρατήσῃ ἐκεῖ μέσα ὅσο γίνεται πιά πολύ. Μόνον ἔτσι μπορεῖ
 νά γίνῃ νοητό καί νά μείνῃ ἀπαρανόητο ἕνα κύριο γνώρισμα
 τοῦ ὑψηλοῦ λόγου, ἡ ἀριστοκρατία του. Κατά βάθος λοιπόν εἶ-
 ναι ὁ λαός πού θά ὑψωθῇ, κεντρισμένος ὅμως ἀπό τήν ὑψηλή τέχ-
 νη καί χάρη τοῦ λόγου. Ὁ φιλόλογος δέ θάρθῃ νά τυλίξῃ μέ
 τά νήματα τῆς σοφίας του, οὔτε νά κατὰστρέψῃ τήν πίστη τοῦ
 λαοῦ, οὔδέ ν' ἀποσυνθέσῃ τό παραμῦθι του γιά τήν παλιά δόξα
 τοῦ λόγου, ἀλλά νά δυναμώσῃ καί νά μεγαλώσῃ τά ἐνοράματα πού

ζώνουν τή φαντασία τοῦ λαοῦ.

Ὅταν ἄλλοτε ἡ κριτική παράλαβε τά κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης κι' ἔστησε δικαστήριο πού κράτησε ὀλόκληρες γενεές, γιά νά κρίνη τήν καθαρότητα καί τή γνησιότητά τους, ἔγινε κάτι πού γίνεται καί σήμερα μέ τά κλασσικά κείμενα. Μικροτεχνῆτες τοῦ λόγου, θεολόγοι καί φιλόλογοι, ἀφοῦ κατάστρεψαν τή δική τους πίστη, προχώρησαν νά καταστρέψουν καί τήν πίστη πού εἶχε ὁ λαός στά ἱερά βιβλία. Τήν ἴδια ὅμως ὥρα οἱ μεγάλοι χαρακτῆρες τῆς βιβλικῆς κριτικῆς δεξιώθηκαν τό πνεῦμα τῆς Καινῆς Διαθήκης μέσα στήν τετράπλατη ψυχή τους, τό ἐργάστηκαν κατά τό αἶτημα τοῦ αἰῶνα τους καί ὀλόδροσο τό παράδωκαν στό λαό τους. Δίχως πίστη ὁ φιλόλογος γίνεται ἕνας μικρός τεχνικός μέ σύνεργα τή γραμματική, τό συντακτικό, τή μικρόψυχη κριτική καί τήν ἀπνευματίστη μέθοδο.

Ὁ τόπος περιμένει τούς δυνατούς χαρακτῆρες τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς φιλολογίας, πού μέ τά μέτρα τῆς ἀνάγκης, τῆς γεννήτρας χρείας, θά πᾶνε κάτω βαθιά στίς μητέρες ιδέες καί ἐκεῖθε θά τοῦ φέρουν καινούργια μορφή γιά τή ζωή του. Δέν νοσταλγεῖ ὁ τόπος ἐκείνους πού θά τόν θαμπώσουν μέ τή στιλπνότητα τῶν μεθόδων τῆς φιλολογίας, οὔτε ἐκείνους πού θά τόν τέρψουν μέ τήν ἀβρή λογιότητά τους, οὔτε πάλι ἐκείνους πού μέ περίσσια νωχέλεια ἀναχαράζουν τήν παλιά του μοῖρα, καί τέλος οὔδ' ἐκείνους πού θά τοῦ διαλύσουν τήν πίστη μέ τήν κριτική. Ὁ τόπος προσμένει μόνον ἐκείνους πού θ' ἀνοίξουν τίς περγαμηνές του καί μ' ἀνθρώπινη καί φιλοσοφημένη φωνή θά καλέσουν τ' ἄλλοτινά του πνεύματα, τόν κρατάρχη Ὅμηρο κι' ὅλη τήν τελετή τῆς μεγάλης του ἀκολουθίας ὡς τόν Πλωτῖνο, νά βγοῦνε εἰς τό φῶς, θά τούς στεφανώσουν μέ τ' ἀνθοκλάδι τῆς ζωντανῆς γλώσσας καί θά τούς παρουσιάσουν τόν καινούργιο ἔφηβο, τό νεοελληνικό πνεῦμα, ἐγγόνι τους μαζί καί πρωτόπλαστη

φύτρα τῆς ἑλληνικῆς γῆς.

Οἱ μεγάλοι αὐτοὶ διδάσκαλοι τοῦ γένους, ἀληθινοὶ παράστατες τοῦ ἔφηβου, τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος καὶ λόγου, θά τόν ἀσκήσουν νά βλέπῃ καὶ νά διαβάξῃ τὰ πράγματα ἀκριβῶς ὅπως εἶναι, δίχως ρωμαντισμό, θά τόν ὀδηγήσουν μέσα ἀπ' ὅλα τὰ ἐρείπια κι' ἀπ' ὅλα τὰ κείμενα, πού κι' αὐτά εἶναι χαλάσματα, θά τόν κατεβάσουν κάτω στά χωνευτήρια, ὅπου θά ἰδῇ ὀλόγυμνα τὰ ὅστα τῶν προγόνων του, θά τὰ καταφιλήσῃ κι' ὕστερα θά τόν βγάλουν ἔξω στήν ἀθάνατη φύση, νά πιῇ ἀπό τή ἐρῶσο της, πού δέν ἔχει μνήμη καὶ τέλος θά τόν γυρίσουν στόν λαό, ὅπου θά ζητήσουν μαζί του νά βροῦν ἀτόφια ἴχνη τοῦ παλαιοῦ χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων. Τότε ὁ ἔφηβος, ὅλος μνήμη καὶ ἀμνημοσύνη μαζί, θά νοιώσῃ πῶς γίνεται σύντεχνος τῆς ἑλληνικῆς μοίρας. Τότε θά μπορέσῃ ὁ νεοελληνικός λόγος μέ τὰ μέτρα τοῦ τοπικοῦ του δυναμισμοῦ, δίχως ξενισμό καὶ ρωμαντισμό, νά στερεώσῃ δική του ζωή, πού μέσα της νά μονοιάσῃ ἡ γνώση μέ τή ζωή, καὶ αὐτά πάλι νά μονοιάσουν μέ τήν τέχνη.

Γιὰ νά δέσῃ ὅμως ὁ νεοελληνικός λόγος καὶ νά δυναμώσουν οἱ ἄρμοί του εἶναι ἀκόμη πολλά πράγματα νά γίνουν. Καὶ πρῶτα πρέπει οἱ δημιουργοὶ του νά ζήσουν τήν ἀδυσώπητη πραγματικότητα σ' ὅλη τή σκληρότητα. Ὅταν πιά τήν ζήσουν, νά τήν ἀνεβάσουν μέ ἀντικειμενική ἐννοία στή γνώση. Καὶ τέλος μέ τόν λόγο τους νά γυρίσουν καὶ τή ζωή καὶ τή γνώση της σέ τέχνη, δηλαδή σέ εἰκόνα μορφῆς, ὅπου ἡ ζωή καὶ ἡ γνώση της νά φαίνονται διάφωτα, δίχως νά τὰ θολώνῃ ἡ δίνη τοῦ χρόνου. Τότε ὁ λόγος θά δυσωπήσῃ καὶ σέ μᾶς τήν πραγματικότητα, καὶ δέν θά ματαιοπονηῇ νά βλέπῃ τήν παράδοση δίχως ζωή, τή ζωή δίχως ρή γνώση της, κι' αὐτά πάλι δίχως τέχνη. Ἴσως ροδοχαράζουν στή ζωή μας νέοι καιροὶ γιὰ τὰ κλασσικὰ κείμενα καὶ νάχῃ κιόλας πέσει κάποια ἐρῶσο.